

HRVATSKI DOM KAMILA TONČIĆA U SPLITU

S a n j a B u b l e

UDK: 72.036 "189" (497.5 Split)

Izvorni znanstveni rad

Sanja Buble

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

U tekstu se, temeljem fotografija od kojih se neke objavljuju prvi put, rekonstruira izvorni izgled secesijske zgrade Hrvatskog doma u Splitu kao zrelog arhitektonskog djela Kamila Tončića. Donosi se i kronološki pregled uloge Hrvatskog doma u društvenoj povijesti grada Splita koji pridonosi spomeničkoj vrijednosti zgrade.

U rujnu 2008. godine navršilo se sto godina od svečanoga otvorenja Hrvatskog doma.

Ideja o gradnji Hrvatskog doma u kojem bi se smjestila splitska narodnjačka kulturno-umjetnička i sportska društva, javila se 1896. godine. Zgrada je tako trebala udomiti Narodnu čitaonicu, Slavjanski napredak, Narodnu glazbu, Dobrovoljne vatrogasce, Muzikalno društvo »Zvonimir« i Hrvatski sokol.¹

Splitska narodnjačka društva

Narodnjačka su društva u pozadini kulturne i sportske djelatnosti širila preporodne ideje u vrijeme borbe za nacionalnu afirmaciju i sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom, pohrvaćenje splitske općine i rješenje jezičnog pitanja. I nakon pohrvaćenja splitske općine 1882. godine ostala su žarišta političkog i kulturnog života grada, a iz narodnjačkih krugova potekle su inicijative za osnivanjem važnih institucija koje su i danas prisutne u životu Splita.

Slavjanska narodna čitaonica osnovana je 1862. godine. U programatskom pozivu na svečano otvaranje čitaonice u kući Andrić na obali, koji je upućen uglednim ličnostima i splitskoj općini, naveden je razlog osnivanja i pravac budućeg djelovanja čitaonice u »slavjanskom« obrazovanju: »Njoj je svrha raspro-

¹ *Jedinstvo*, god. III, br. 56, 17. VII. 1896.

stranjivati takovo obrazovanje sredstvima, koja su pod njezinim zavodom, tj. pribavljati za čitanje knjige i časopise, najskoli slavjanske, ili što se tiču slavjanskih stvari; držati predavanja učevna u hrvatskom i talianskom jeziku, razgovore, pjevanja itd.«² U knjižnici Slavjanske čitaonice godine 1903. javila se ideja o osnivanju javne gradske knjižnice te je čitav fundus knjiga Čitaonice darovan gradu za potrebe buduće javne knjižnice. Tako je u prostorijama Čitaonice iste godine počela raditi Gradska biblioteka – buduća Sveučilišna knjižnica.³

Članovi Slavjanske narodne čitaonice pokrenuli su 1873. godine osnivanje društva *Slavjanski napredak* te je u prvim godinama svog postojanja Slavjanski napredak djelovao pod pokroviteljstvom i u prostorijama Čitaonice u kući Andrić. Članovi Slavjanskog napretka bili su obrtnici, težaci i zanatlije, te su se interesi i programi Čitaonice (koja je okupljala narodnjačku inteligenciju) i Napretka međusobno razlikovali. Slavjanski napredak ubrzo je postao glavni inicijator narodnjačkih manifestacija u Splitu. Društvo Slavjanski napredak utemeljilo je svoju *Narodnu glazbu*, 1878. godine. Rad Narodne glazbe do pohrvaćenja splitske općine bio je prvenstveno podređen rodoljubno-propagandnim ciljevima i rasonodi. No, nakon 1882. godine Narodna glazba postala je ansambl koji je posvećivao pozornost i umjetničko-estetskoj kvaliteti repertoara.⁴

Dobrovoljno vatrogasno društvo osnovano je 1883. godine. Osnivanje stalnoga vatrogasnog društva u tadašnjem gradu s oko 15.000 stanovnika pokazalo se osobito potrebnim nakon velikog požara u kojem je 1881. godine izgorilo Bajamontijevo kazalište. Osim zaštite građana i njihove imovine, splitsko vatrogasno društvo imalo je značajnu domoljubnu ulogu u promicanju hrvatske ideje, stoga je i *Narodni list* njegovo osnivanje pozdravio riječima: »Živo preporučujemo štovanom občinstvu neka podupre ovo društvo toli korisno i dično za naš grad i narod uobće.« Njegovi osnivači i članovi bili su i ugledni građani, intelektualci i obrtnici, među kojima i Kamilo Tončić, koji je bio član Društva od 1905. do 1907. godine. Narodnjačku, hrvatsku orijentaciju splitskih vatrogasaca potvrđuje činjenica da je statut društva napisan hrvatskim jezikom⁵ iste godine u kojoj je hrvatski jezik u Dalmatinskom saboru postao službeni jezik. Do useljenja u Hrvatski dom Društvo je bilo smješteno u kući poduzetnika Brajnovića (na mjestu današnje kuće u Sinjskoj ulici br. 7).

Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir« održalo je svoju prvu godišnju skupštinu u prostorijama Napretka 1884. godine, kao prvo splitsko pjevačko društvo. Prebrodivši brojne uspone i padove, razvilo se od amaterskoga muškog pjevačkog zbora do najznačajnijeg glazbenog društva u Splitu, koje je njegovalo zbarsku i instrumentalnu glazbu, educiralo mlade glazbenike te kontinuirano djelovalo i tijekom Prvoga svjetskog rata i poraća. U »Zvonimiru« je prvu glazbenu pouku

² G. Novak, *Povijest Splita IV*, Split 1978., str. 2015-2016.

³ A. Fadić-Bulatović, »Povijest knjižnice«, *100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu*, Split 2003., str. 19.

⁴ M. Škunca, *Glazbeni život Splita u doba Narodnog preporoda i u prijelaznim desetljećima (1860 – 1882 – 1918)*, Split 1991., str. 99-101 i 238.

⁵ D. Kečkemet, *Dobrovoljno vatrogasno društvo Split 1883-1953*, Split 1953., str. 9-41.

Hrvatski dom na razglednici, prije 1914. godine
(Sveučilišna knjižnica Split – Specijalna zbirka, iz ostavštine S. Muljačića).

stekao i Josip Hatze, a po povratku sa studija 1905. u njemu je i sam poučavao. U društvu su djelovali dirigenti A. Meneghello-Dinčić, Blagoje Bersa, pjevači Marko Vušković i Noe Matošić.⁶

Hrvatski sokol – gimnastičko društvo – osnovan je 1893. godine. Kao i druga narodnjačka društva, uz svoju je osnovnu djelatnost promicao hrvatsku (slavensku) ideju. Do useljenja u Hrvatski dom sokolaši su vježbali u Dioklecijanovim podrumima, kući Ivelio u gradu, na Prokurativama i, naposljetku, u vrtu u Marmontovoj ulici.⁷

⁶ M. Škunca, n. dj. (4), str. 193-213.

⁷ B. Radica, *Novi Split, monografija grada Splita od 1918 – 1930 godine*, Split 1931., str. 311-313.

Pod okriljem splitskih narodnjačkih društava godine 1900. nastao je Književno-umjetnički klub, u kojem su se okupili književnici, slikari, kipari i arhitekti koji su svojim djelovanjem kulturni i umjetnički život Splita uzdigli iznad provincijskih okvira i postavili ga uz bok onomu u Europi.⁸

Od 1896. do 1908. godine

O dvanaestogodišnjem periodu, koliko je trajala izgradnja Hrvatskog doma počevši od ideje do realizacije, doznajemo iz vijesti tadašnjih glasila.⁹ Sredstva za gradnju prikupljala su se niz godina na računu Prve pučke dalmatinske banke putem dionica, donacija sa zabava i plesova, prihodom od tombole ili uplatom na uspomenu pokojnicima, o čemu su redovito izvještavale novine *Jedinstvo*. U osam godina tako se skupilo 54.000 kruna, što još uvijek nije bilo dovoljno za kupovinu zemljišta i gradnju. Činilo se da gradnja doma postaje sigurna tek kada je ativnosti oko njezine pripreme potakao poduzetni gradonačelnik Milić. Početkom 1903. godine sazvaio je općinske vijećnike i predsjednike narodnjačkih društava, i tom je prilikom imenovan odbor za gradnju sa zadatkom da u roku od osam dana istraži lokacije (zemljište) »koje bi Obćina imala ustupiti, da se gradnja ovog proljeća započne, i u istoj godini završi«¹⁰. Godine 1903. mjernici Linardović i Matulović darovali su nacрте za gradnju Hrvatskog doma, no gradnja nije započela ni u 1904. godini¹¹. Zemljište je konačno kupljeno krajem 1905. godine, a kamen za gradnju u veljači 1906. godine. Novi projekt koji je izradio Kamilo Tončić, izložen u izlogu trgovine Šveljević u svibnju 1906. godine, izazvao je različite reakcije – od odobravanja do pokude, no usprkos javnom mijenju, Tončićev je nacrt prihvaćen. Iako se otvorenje očekivalo na blagdan sv. Dujma 1907. godine, zgrada je otvorena tek 1908. godine. Hrvatska radnička zadruga završila je gradnju bez ikakvog dobitka, no vraćanje kredita za gradnju Hrvatskog doma i u narednim je godinama opterećivalo gradsku blagajnu i blagajne društava.

⁸ Klub predvodi Ivo Vojnović, a među članovima su književnici Ante Tresić Pavičić, Vladimir Nazor, Milan Begović, Dinko Šimunović, slikari Emanuel Vidović, Josip Lalić, Anđeo Uvodić, Virgil Meneghello Dinčić, kipari Ivan Meštrović, Toma Rosandić, Branislav Dešković, te arhitekti Emil Vecchietti, Ante Bezić i Kamilo Tončić. Usp. I. Šverko, *Splitska škola za dizajn*, Split 2003., str. 62.

⁹ M. Kezić, *Arhitektura secesije u Splitu*, Split 1991., str. 109-110; S. Piplović, *Kamilo Tončić*, Split 1991., str. 29-31; I. Šverko, n. dj. (8), str. 94.

¹⁰ *Jedinstvo* god. X. br. 8, 27. I. 1903.

¹¹ *Jedinstvo*, god. XII, br. 4, 13. I. 1905. donosi vijest: »Hrvatski dom. Otkaz najma vatrogascim u Spljetu po vlasniku g. Brajnoviću postavlja društvo u neugodni položaj, jer je teško u Spljetu naći prikladne prostorije. Ovi nenadani slučaj pozoruju na štetnu zaustav projekta gradnje Hrvatskog doma, koji bi morao ponajprije zakloniti vatrogasne sprave i služiti za vježbe. Vrijeme je da se pobrinemo za gradnju Hrvatskog doma, i ako joj novac ne dostiže, može se poslužiti veresijom, uz povoljnu amortizaciju, a kamate će se lasno moći isplatiti po istim društvima i pristupom novih članova, koji neće uzmanjkati, kada vide da se ozbiljno radi. – Spljet nužno treba Hrv. doma za svoja društva, koja su dosad žalostno namještena. Ovo je zahtjev njegova patriotizma. x.«

Od 1908. do 1918. godine

Svečanom otvorenju zgrade Hrvatskoga doma 13. rujna 1908. prisustvovali su predsjednici svih hrvatskih društava, načelnik općine dr. Vicko Mihaljević te don Frane Bulić, a prigodni program izveli su Narodna glazba i Hrvatsko pjevačko društvo »Zvonimir«.¹²

Najznačajnija manifestacija u prvoj godini postojanja Hrvatskoga doma jest organizacija Prve dalmatinske umjetničke izložbe. Na toj je izložbi obznanjena ideja o osnivanju Galerije umjetnina te su otkupljena i prva umjetnička djela kao temelj buduće Galerije. Pokrenuto je i osnivanje Hrvatskoga umjetničkog društva „Medulić“ čiji su članovi obilježili razvoj hrvatske moderne umjetnosti.

Izložbu je u nekoliko brojeva najavljivao list *Duje Balavac* donoseći popis prijavljenih izlagača: slikari Bukovac, Medović, Rački, Vučetić, Vidović, Lalić, Katunarić, Meneghello, gđa Bersa-Bottura, Marinković, Draganja, Rašica i Vučetić te kipari Meštrović, Rendić, Dešković, Rosandić, Bersa i Štambuk.¹³ Povodom otvorenja izložbe u listopadu 1910. godine otisnuto je prigodno izdanje *Duje Balavca* pod naslovom »Split i Prva dalmatinska umjetnička izložba«. Tekst o životu i značenju svakoga pojedinog sudionika izložbe ilustriran je fotografijom Hrvatskog doma (izložbene palače) inženjera Kamila Tončića.

U glazbenom životu grada Hrvatski je dom, uz Općinsko kazalište, imao ključnu ulogu. U njemu je osmišljen i uvježbavan repertoar ansambala i solista »Zvonimira« i »Narodne glazbe«. U sokolskoj dvorani održavali su se koncerti, plesovi, kabaretske predstave, društvene zabave, a osobito živo je bilo u vrijeme poklada.¹⁴

¹² S. Piplović, n. dj. (9), str. 31.

¹³ *Duje Balavac*, god. I, broj 5, 16. VI. 1908; broj 6, srpanj 1908.; broj 7, kolovoz 1908.

¹⁴ Glazbene događaje u Hrvatskom domu u rubrici „Gradski vjesnik“ najavljuje (a ponekad i komentira) *Naše jedinstvo*. Tako u 1910. godini (god. XVII):

- br. 5, 13. I. 1910. »'Hrvatski Soko' priređuje u subotu dne 15. siječnja u velikoj dvorani 'H. Doma' domaći ples uz pristup krabulji. U 11 ½ sati prispiet će šaljiva maškarada, koju odbor priređuje. Pozivi se ne šalju, a svaki prijatelj Sokola dobro nam došao!«

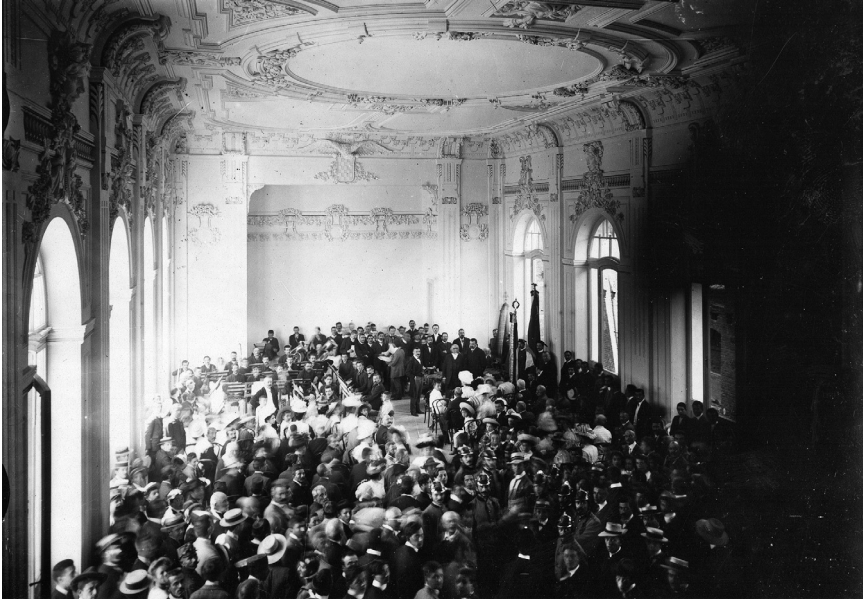
- br. 8, 20. I. 1910. »'Hrvatski Soko' javlja da će svake večeri u 8 sati u velikoj dvorani Hrvatskog Doma učitelj plesa podučavati 'Salonsko kolo' koje će se plesati na Velikom Sokolskom Plesu. Pozivlju se gospoda i gospođice, a istodobno članovi Sokola, da u što većem broju pohađaju večernja podučavanja.«

- br.15, 5. II. 1910. »'Zvonimir' priredio je prošle srijede u 'H. Domu' končerat dobro izvježbanoga i brojnoga tamburaškog zbora, na opće zadovoljstvo, a osobito se svidio mali Braida. Ovaj zbor od sada će češće priređivati končerte, osobito u proljeću na Marjanu.«

- br. 40, 7. IV. 1910. »Akademija. Javljaju nam iz Sokola, da će dojduću subotu 16. travnja biti u Velikoj dvorani Hrv. Doma druga akademija sokolskog društva. Pripreme su u najvećem jeku, tak da će ova akademija i tehničkim i zabavnim dijelom biti krasna; ples do zore. Nada je, da će naše općinstvo i ovaj put svojom prisutnošću osokoliti požrtvovne mlade ljude. Zdravo!«

- br. 43, 14. IV. 1910. »Akademiju s plesom priređuju na 16. o.m. dorast Hrvatskoga Sokola „H.D.“ prema lijepome programu koji je na pozivnicama. Svirače orkestar narodne glazbe. Vježbama upravljaju g.g. Kusak i Lhotsky.«

- br. 114, 29. IX. 1910. »Muzikalno društvo 'Zvonimir' opet oživjelo. Večernje pjevanje je od 8-10 navečer, a svake večeri to više pjevača...« i »Ko se želi upisati u školu glasovira nek se prijavi trgovcu g. M. Bonačiću, blagajniku društva.«

Okupljanje u dvorani Hrvatskog doma. Fotografija slikara A. Katunarića
(iz obiteljskog arhiva g. Ante Katunarića, slikareva unuka).

Na svečanosti su članovi Splitskoga glazbenog društva »Zvonimir« (na pozornici), članovi Hrvatskog sokola (uz prvi prozor do pozornice desno – sa zastavom društva), Narodna glazba (ispred pozornice), a u publici su i članovi Dobrovoljnoga vatrogasnog društva. Katunarićeva fotografija živo dočarava atmosferu Hrvatskog doma u njegovu povijesno najznačajnijem periodu. (između 1908. i 1914. godine).

Djelovanje Hrvatskoga doma i održavanje zgrade potpomagali su narodnjaci i narodnjački simpatizeri. I Naše jedinstvo pozivalo je na potporu Hrvatskom domu: »Uprava Hrvatskog Doma šalje nam: Pozivlju se Hrvati i prijatelji Hrvata na veliki narodni ples koji priregujuju sva splitska narodna društva za pokladnu subotu dne 5. veljače t.g. od 8 sati večeri u svim prostorijama občinskog kazališta. Za plesa igrati će se tombola u korist 'Hrvatskog Doma'«. Na blagajni prodavat će se srećke tombole po pra 50 – te je svaki posjetilac dužan *u ime ulaznine* barem jednu nabaviti. Odbor se nada da će Hrvati i prijatelji Hrvata ne samo pristupiti na ples, već i priposlati koji darak za tombulu; *Hrvatski Dom može da se održi jedino uz podporu svestnog splitskog građanstva.*«¹⁵ Osim prikupljanjem potpore na dobrovoljnim priredbama, Dom se uzdržavao donacijama, često u spomen na pokojnike. Po smrti nekadašnjega općinskog načelnika Vicka Milića, Narodno jedinstvo poziva: »Svi koji će počastiti njegovu uspomenu zaista će mu se odužiti, ako se u ovoj prilici sjete 'Hrv. Doma'«. ¹⁶ Prodavale su se i razglednice s motivom Doma. Kao motiv čestitke sačuvan je Tončićev nacrt pročelja, a slikanjem čestitki potpomagali su ga i splitski umjetnici.

¹⁵ *Naše jedinstvo*, god. VII, br. 13, 1. II. 1910.

¹⁶ *Naše jedinstvo*, god. VII, br. 47, 23. IV. 1910.

U ratnim godinama utihnule su aktivnosti narodnjačkih društava vezanih za Hrvatski dom. Nakon 1918. godine više se ne spominje Narodna čitaonica, dok su se ostala društva ponovno okupila i nastavila djelovati i u novim političkim okolnostima.

Od 1918. do 1929. godine

Split je s oduševljenjem dočekao oslobođenje od stoljetne austrijske vladavine. U manifestacijama povodom uspostave Kraljevine SHS sudjelovali su pjevačko društvo »Zvonimir«, Hrvatski sokol, Hrvatski napredak (nekad Slavjanski napredak) i ponovno okupljeni članovi predratne Narodne glazbe. Već početkom 1919. godine u prostorijama društva »Zvonimir« u Hrvatskom domu okupilo se i Dobrovoljno vatrogasno društvo.

U listopadu 1921. godine Hrvatski je dom postao vlasništvo Hrvatskog sokola,¹⁷ a u njemu su, uz Jugoslavensku sokolsku župu »Vojvoda Hrvoje« (prije rata Hrvatska sokolska župa »Vojvoda Hrvoje«), djelovali Splitsko muzikalno društvo »Zvonimir«, Dobrovoljno vatrogasno društvo i ponovno utemeljena Narodna glazba. Profesionalizacijom glazbenoga i kazališnog života (osnivanjem Splitske filharmonije 1919. godine i stalnog kazališta 1921. godine) Hrvatski je

Dvorana Hrvatskog sokola uglavnom je služila za vježbanje. Jedina sačuvana fotografija izvornoga izgleda ulaznog dijela dvorane s balkonom snimljena je 1924. godine. Objavljena je u knjizi D. Marović, M. Radja, *Povijest športa u Splitu 1918.-1941. (knjiga 2)*, Split 2006. Originalna fotografija iz arhiva obitelji pok. Srđana Vrcana, unuka Jure Vrcana, vježbača na slici, izgubljena je tijekom pripreme za tiskanje knjige.

Vježba Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u dvorištu Hrvatskog doma; može se datirati između 1918. i 1930. godine. Fotografija je bez datacije objavljena u knjizi D. Kečkemeta, *Dobrovoljno vatrogasno društvo Split 1883-1953*, Split 1953.

¹⁷ B. Radica, n. dj. (7), str. 41 i 317.

dom kao okupljalište glazbenika, scenski i koncertni prostor izgubio svoju predratnu ulogu bitnog čimbenika u kreiranju glazbenog života grada. U njemu su se gotovo isključivo održavale akademije, tečajevi i plesne večeri Hrvatskoga sokolskog društva (u čijem je okviru osnovan amaterski zbor).

U Hrvatskom su se domu povremeno organizirale izložbe suvremenih slikara¹⁸. Godine 1929. u prizemlju Doma priređene su dvije značajne izložbe: samostalna izložba Emanuela Vidovića i prva samostalna izložba mladog Vjekoslava Paraća.

Od 1929. do 1942. godine

Godine 1929. osnovan je Sokol Kraljevine Jugoslavije, a zabranjena su sva gimnastička društva s nacionalnim nazivima. Hrvatski sokolski savez nije pristupio novoosnovanom Sokolu Kraljevine Jugoslavije – donio je odluku o raspuštanju svih hrvatskih sokolskih društava. Odtada su se sve djelatnosti u Sokolskom domu odvijale u organizaciji i pod patronatom Sokola kao državne organizacije. U skladu s tim, Splitsko je muzikalno društvo »Zvonimir« usprkos prosvjedu moralo iseliti iz Sokolskog doma već 1930. godine.¹⁹ Splitski vatrogasci preselili su u svoj novi Vatrogasni dom iste godine.²⁰

Uz Sokolski pjevački zbor (prije Zbor Hrvatskoga sokolskog društva), sokolaši su osnovali i amatersku kazališnu družinu.²¹ Sokolsko je društvo na drugom katu imalo i svoju knjižnicu, a doniranje knjiga bila je dužnost svakog sokolaša.²² U prizemlju je 1938. godine osnovana čitaonica.²³ U zgradi je postojala i štedionica Sokolskoga društva.

Sokolaši su u svom domu organizirali dobrotvorne, karnevalske i maturalne zabave, koje su najavljivane u *Novom dobu*. Povremeno su se održavale i izložbe.²⁴

Najznačajniji događaj u djelovanju amaterskih sekcija sokolaša svakako je osnivanje lutkarske scene (marionetskog lutkarskog kazališta).²⁵ Sokolsko lutkarsko kazalište kontinuirano je djelovalo sve do 1938. godine, a 1945. u istom je prostoru (a dijelom i s istim glumcima i redateljem) osnovano Kazalište lutaka »Pionir«.²⁶

¹⁸ Isto, str. 270-271.

¹⁹ *Novo doba*, god. XIII, 58, 11. III. 1930.

²⁰ *Novo doba*, god. XIII, broj 131, 7. VI. 1930. »Svečani blagoslov Vatrogasnog doma«.

²¹ *Novo doba*, god. XIII, broj 298, 29. XII. 1930.

²² *Sokol na Jadranu*, god. XI, broj 1 – 4, 1936, str. 32.

²³ *Sokol na Jadranu*, god. XIII, broj 9-10, 1938, str. 178.

²⁴ *Novo doba*, god. XIII, broj 165, 18. VII. 1930. najavljuje izložbu slika i grafika Ivana Mirkovića i Petra Bibića

²⁵ Razvoj lutkarske scene bio je dio programa sokolske organizacije. Stoga je 1932. godine učitelj Bonifacije Kalebić prisustvovao tečaju marionetskog kazališta u Pragu, a njegovom je zaslugom već 1933. godine postavljena predstava »Mali princ«, kojoj je bio redatelj. *Sokol na Jadranu*, god. VIII, broj 1-12, 1933., str. 202; *Sokol na Jadranu*, god. X, broj 11-12, 1935., str. 188-189.

²⁶ A. Bogner-Šaban, *Prvih pedeset, Gradsko kazalište lutaka Split - Monografija 1945.-1995.*, Split 1995., str. 7-9.

U požaru koji se dogodio 1924. godine izgorio je arhiv Narodne glazbe.²⁷

Nije poznato što se sve zbivalo u zgradi Sokolskoga doma početkom i tijekom Drugog svjetskog rata, osim činjenice da je 1942. godine u njoj bilo sjedište talijanske fašističke omladine i da je tada uništena izvorna secesijska dekoracija pročelja i interijera.

Od 1945. do 1991. godine

Po završetku Drugog svjetskog rata nekadašnji Hrvatski (kasnije Sokolski) dom preimenovan je u Omladinski dom. Kazalište lutaka »Pionir« utemeljeno je 8. ožujka 1945. godine. Kazalište je nastavilo raditi u onim istim prostorima u prizemlju u kojima je do rata djelovalo sokolsko lutkarsko kazalište. Katove uličnog dijela Omladinskog doma zaposjele su različite omladinske organizacije. U velikoj dvorani priređivale su se sportske priredbe, rjeđe koncerti i izložbe. Neposredno nakon rata pa sve do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća u Omladinskom domu su se održavali plesovi.

Godine 1951. sve prijeratne zgrade Sokola Kraljevine Jugoslavije postale su vlasništvo Društva tjelesnog odgoja »Partizan«. Od tada su veliku dvoranu Omladinskog doma spojeni s prostorom prvog kata i »balkonom« na dijelu drugog kata uličnog dijela zgrade koristili za vježbanje Društvo za tjelesni odgoj »Partizan«, Katedra za fizički odgoj Pedagoške akademije u Splitu (od osnutka 1974. godine), Škola za učenike u privredi »Mate Golem«, Savez slijepih, nogometaši »Hajduka« tijekom zimskih priprema. Prostorije na drugom katu uličnog dijela zgrade postali su uredi, a na trećem društvene prostorije DTO »Partizan«.

Između 1965. i 1969. godine balerina, koreografkinja i baletna pedagoginja Franka Hatze-Kuljiš (nećakinja skladatelja Josipa Hatzea) na trećem je katu Omladinskog doma vodila svoj baletni studio.

Na četvrtom su katu (u potkrovlju) bila dva stanara.

Godine 1969. u požaru je stradalo Kazalište lutaka. Tada je otkriven metalni vojnički sanduk koji je u ratnim danima Drugoga svjetskog rata, a prije useljenja talijanske fašističke omladine u Sokolski dom, zakopan pod pozornicu lutkarskog kazališta. U njemu su bile skrivene i na taj način spašene fotografije i dokumenti Sokola Kraljevine Jugoslavije.

Nakon požara obnovljena je i tehnički modernizirana scena Kazališta lutaka te je otvorena u siječnju 1970. godine.²⁸

Od 1991. do 2009. godine

Godine 1991. osnovano je Društvo za sportsku rekreaciju „Sokol“ koje se, uz Gimnastički klub Split, za vježbanje koristilo velikom dvoranom sve do 2003.,

²⁷ B. Radica, n. dj. (7), str. 40.

²⁸ Poslijeratna povijest zgrade rekonstruirana je prema sjećanju i dokumentaciji gospodina Roberta Kučića, dugogodišnjega sportskog djelatnika i člana Komisije za povijest športa Splitskog saveza športova.

kada su započeli opsežni radovi na preuređenju Gradskog kazališta lutaka. Pret-prostor dvorane (na drugom katu uličnog dijela zgrade) preuređen je u fitness klub. Nakon 2003. godine ugasilo se Društvo za sportsku rekreaciju „Sokol“, a prije samog preuređenja Kazališta lutaka zatvoren je i fitness klub.

Uređenjem Gradskog kazališta lutaka od 2003. do 2006. godine devastirana je velika dvorana i prostori na dijelu drugog i trećeg kata koji su s njom povezani.

Na trećem katu danas su prostorije Gimnastičkoga kluba „Split“, Jedriličarskog saveza i Saveza školskih športskih društava Grada Splita.

Projekt i izvorni izgled kuće

Kratka ulica koja od Marmontove vodi prema zapadu (današnja Tončićeva) u vrijeme kupnje terena za gradnju Hrvatskoga doma bila je u potpunosti izgrađena samo na svojoj sjevernoj strani, a na južnoj strani njezina zapadnog kraja bila je izgrađena stambena katnica koja je srušena u vrijeme gradnje Ivaniševićeva prolaza između 1929. i 1944. godine. Pravokutna parcela svojom je kraćom stranicom položena na rub ulice, a u dubini prema jugu omeđena je sjevernim krilom Prokurativa, u kojem je sačuvan dio Bajamontijeva kazališta.

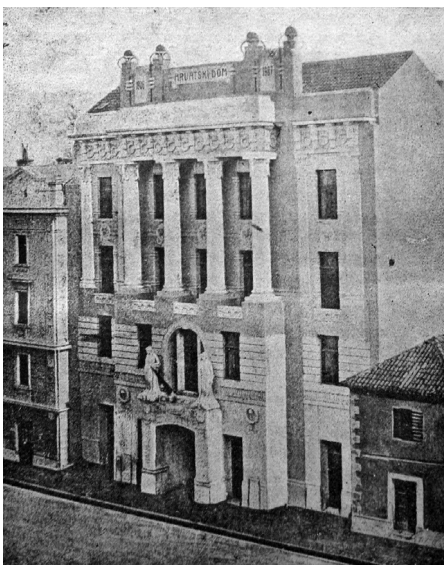
Zgrada je projektirana prema opsežnom programu koji je trebao zadovoljiti potrebe narodnjačkih društava tako da svako od njih ima svoje prostorije a da se svi zajedno koriste svečanom dvoranom namijenjenom gradskim događanjima, skupovima, koncertima, zajedničkim druženjima ali i vježbanju gimnastičara – Sokolaša.²⁹ Koncept je zgrade jednostavan, tlocrtno u obliku slova T: na sjevernom dijelu parcele uska je trokatnica s potkrovljem duljom stranicom položena paralelno s ulicom u kojoj su smještene prostorije društava, a u dubini parcele okomito je na nju katnica sa svečanom dvoranom na prvom katu i prostorijama Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u prizemlju.³⁰ Logičnim grupiranjem sadržaja i funkcionalnim rasporedom racionalno su iskorištena prostorna ograničenja parcele. Iako je glavno pročelje simetrično i s glavnim ulazom u središtu, dvorišni dio kuće s dvoranom nije izgrađen u njegovoj vertikalnoj osi nego je izmaknut prema zapadu. Na spoju uličnoga i dvorišnog dijela kuće smješteno je reprezentativno stubište koje povezuje sva tri kata, dok se u potkrovlje uličnog dijela kuće prilazi drvenim stubištem. Pretpostavljam da je u izvornoj koncepciji tlocrtna dispozicija simetrična, a stubišni prostor smješten u ulični trakt zgrade. Time se bitno smanjio kapacitet društvenih prostorija na etažama pa je izvorna koncepcija promijenjena. Neformalističkom asimetričnom dispozicijom volumena između dvorišnoga krila Hrvatskog doma i susjedne kuće stvoren je otvoreni prostor vježbališta, a arhitektonski loš detalj i nelogičan spoj istočnoga zida dvorane i južnog zida stubišta koji zadire u prozor dvorane daju naslutiti da su se promjene projekta

²⁹ O izvornom izgledu Hrvatskog doma prema tada raspoloživim podacima (fotografija pročelja iz 1930. godine i fotografija interijera iz arhiva KO Split koje se donose i u ovom radu), bez pokušaja valorizacije, piše Nevenka Božanić-Bezić. U: »Prilog proučavanju secesije u Splitu«, *Peristil* 8-9, 1965./66., str. 177.

³⁰ Dobrovoljno vatrogasno društvo imalo je dvije velike prostorije. *Novo doba*, god. XIII, broj 269, 19. XI. 1930.

Pročelje Sokolskog doma 1930. godine (MGS d26). Prema natpisu koji posjetitelje usmjerava na izložbu karikatura i grafika, N. Božanić-Bezić datira je u 1930. godinu. Iznad natpisa je kućni broj. Tablice s kućnim brojevima i nazivima ulica izrađivale su se od 1925. godine u Gradskoj ljevaonici slova.

Pročelje Sokolskog doma 1926. godine. Fotografija je objavljena u časopisu *Sokol na Jadranu*, god. I, broj 4, 1926.

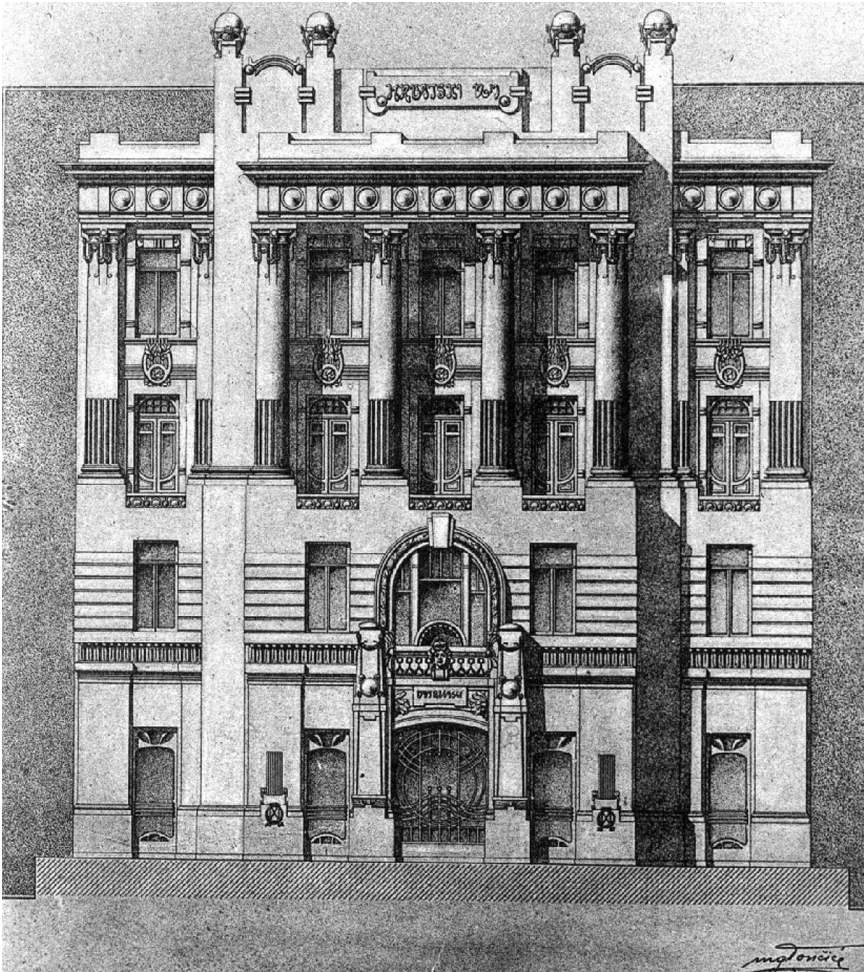
zbile tijekom gradnje. I visina katova prilagođena je namjeni prostorija: svijetla visina ulaznog prostora (4,70 m) i dvorane vatrogasaca u prizemlju nadmašuje visinu katova u kojima su društvene prostorije. Visina svečane dvorane (7,40 m) zauzima visinu dvaju katova uličnog krila (3,50 m).³¹

Izvorni koncept građevine i danas se osjeća u njezinu interijeru, ali se ne može doživjeti izvana, u dvorišnom dijelu, jer je kuća tijekom vremena zagušena brojnim dogradnjama kojima je parcela gotovo u potpunosti ispunjena.

Od projekta Hrvatskoga doma sačuvana je samo fotografija nacrtu glavnog pročelja.

U trodijelnoj vertikalno raščlanjenoj kompoziciji osno simetričnog pročelja dominantno je široko i istaknuto središnje polje. Njegov je fond glatka ploha bez ukrasa, plitko izbačena u odnosu na plohe uskih bočnih polja, a završava visokom atikom ukrašenom kuglama i natpisom koja zaklanja pogled na krovšte (potkrovlje). U fond su usječena po tri otvora na trećem i četvrtom katu. U osi središnjeg su polja široka glavna ulazna vrata, obostrano flankirana istaknutim pilastrima i bočnim, užim, vratima. Pilastri izlaze iz građevinske linije ulice, a međusobno su

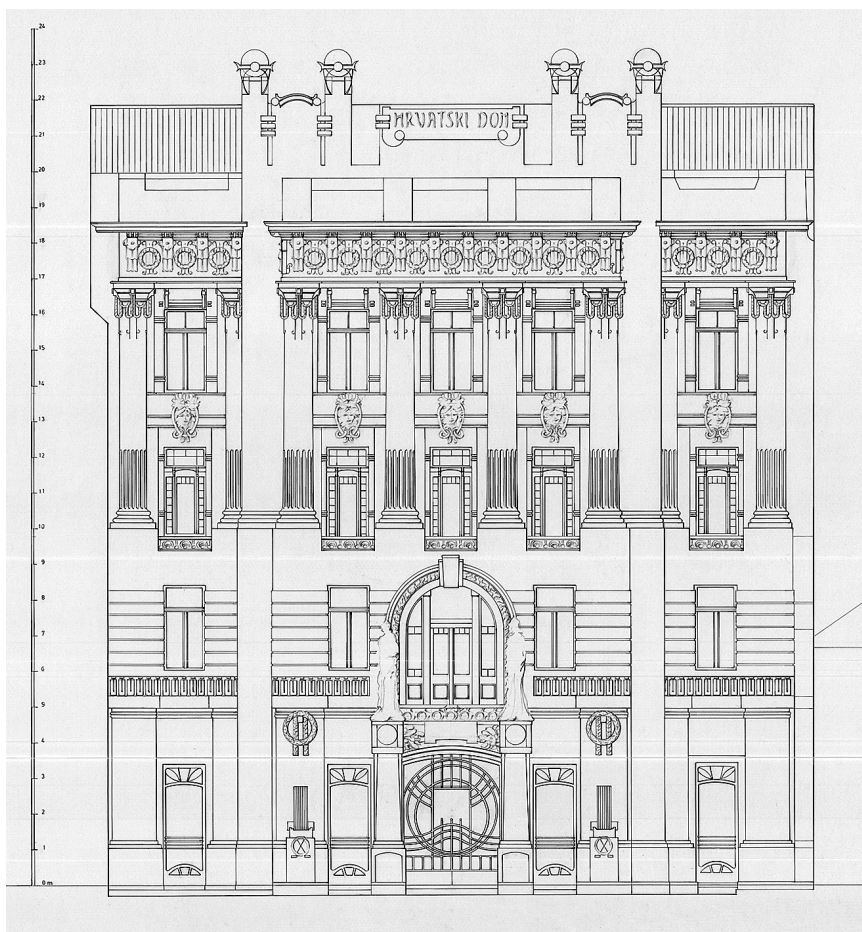
³¹ Arhitektonski snimci postojećeg stanja iz studenog 1999. (Arhitektonsko građevinski biro Projektant, Split) i lipnja 2006. (Ivo Vojnović, d.i.a. i GEO data d.o.o. iz Splita), Arhiv KO Split.

Nacrt glavnog pročelja iz 1906. godine (MGS 16308).

povezani plitkim svodom nad kojim je široka luneta prvoga kata, čime je naglašen položaj centralog ulaza. Monumentalnost središnjem dijelu pročelja, odnosno čitavoj kompoziciji, daju četiri stupa koja svojom visinom zauzimaju visinu drugoga i trećeg kata i nose visoki friz, a položena su u prvom planu središnjeg dijela tako da je između njih i zidnog platna fonda (pozadine središnjeg dijela) nastao uzak balkon. Stupovi naglašavaju vertikalnost kompozicije³². Projektom je predviđeno ukrašavanje pročelja čistim, strogo stiliziranim biljnim i geometrijskim motivima. Geometrijska stilizacija i plošnost ukrasa osobito je uočljiva

³² Ne odražavaju visinu svečane dvorane koja svojom visinom zauzima prvi i drugi, a ne drugi i treći kat uličnog dijela građevine, kao što se to pogrešno navodi u opisu S. Piplovića. S. Piplović, »Pristup arhitekturi secesije u Dalmaciji«, *Katalog izložbe Secesija u Hrvatskoj 15. 12. 2003.-31. 3. 2004.*, Zagreb 2003., str. 77.

Izvorni izgled pročelja Hrvatskoga doma (crtež: Višnja Peleš).

u prijedlogu oblikovanja pilastara koji flankiraju glavna ulazna vrata, u kratkim horizontalno položenim ukrasnim vrpcama urezanim u žbuku doprozornika prozora drugoga i trećeg kata te u tretmanu plohe nad prozorima trećeg kata. Friz pod završnim vijencem zamišljen je kao niz u kojemu se izmjenjuju čisti geometrijski elementi, krugovi (kružnice) i okomito položeni uski pravokutnici. Na parapetima prozora drugog kata projektirani su eliptični medaljoni uokvireni glatkim vrpcama i ispunjeni kružnim trakom i florealnim ukrasom. Nizom stiliziranih listova naglašen je i parapet prozora drugog kata kao i ograda balkona središnjeg dijela pročelja. Sličan motiv stiliziranih listova javlja, se i na horizontalnom pojasu koji teče bočnim i središnjim dijelom pročelja na razini poda prvog kata. Nad glavnim ulaznim vratima bila je predviđena postava konzolno istaknute ženske glave. Posebno je zanimljivo i za splitske prilike inovativno rješenje ulaznih vrata – staklene opne s geometrijskom arabeskom od kovanog željeza.

Povijesne fotografije izvornog izgleda kuće pokazuju da je tijekom građenja došlo do nekih izmjena projekta. Rektifikacijom fotografija izrađen je nacrt izvedenog pročelja³³, a usporedbom nacrtu projektiranoga i izvedenog stanja može se zaključiti da je projekt u potpunosti realiziran u osnovnoj ideji i kompoziciji. Prilikom gradnje pojedini strogo stilizirani i geometrijski ukrasni elementi zamijenjeni su motivima ljudskog lika: na pilastre uz glavni ulaz postavljene su ženske skulpture, a ovalni su medaljoni pod prozorima trećeg kata ukrašeni ženskim glavicama. Umjesto jednostavnih čistih geometrijskih elemenata friz je izveden u plitkom reljefu vijenaca od lišća koji se izmjenjuju s aplikacijama oblikovanim poput naboranog presavinutog komada platna nad kojim su plitke konzole koje nose vijenac.

Sve su plohe pročelja na koje su aplicirani ukrasi bile ožbukane zaglađenom žbukom, a u žbuci su izvedeni i plošni ukrasni motivi uz prozore i na frizu.³⁴ Može se pretpostaviti da su skulpture i detalji modelirani u visokom reljefu (medaljoni sa ženskim glavama, dekorativne vrpce na parapetima prozora drugog kata i kugle podržane nosačima od kovanog željeza kojima završava atika) bili izvedeni od betona u tvornici Gilardi&Bettiza prema Tončićevu nacrtu, kao i motivi na zgradi Sumpornog kupališta. Tvornica Gilardi&Bettiza, uz tipske elemente koji su se naručivali po katalogu, radila je i po narudžbi.³⁵

Kroz glavni ulaz u središtu pročelja ulazilo se u prostrani ulazni prostor (u kojem je možda bila i garderoba), povezan s pretprostorom stubišnoga trakta u istočnom dijelu prizemlja. Pretprostoru stubišta moglo se pristupiti i direktno kroz istočni, pomoćni, ulaz.³⁶ Od ulaznog prostora u izvornom je obliku sačuvan samo pretprostor pomoćnoga istočnog ulaza, čiji su zidovi ukrašeni plitkim pilastrima, a na spoju zidova i stropa kontinuiranom pofilacijom. Sačuvano je i izvorno trokrako kameno stubiše s podestima obloženim mozaičnim keramičkim pločicama. Zidovi stubišta također su bili ukrašeni plitkim pilastrima koji su oštećeni tijekom Drugoga svjetskog rata, no njihov se trag jasno razaznaje (pokazuju ga pukotine na spojevima različite vrste žbuke). Visoki lučni prozorski otvori vidljivi na povijesnoj fotografiji (vježbe vatrogasaca) dijelom su zatvoreni zazidima u obliku niša. Prilikom posljednjeg uređenja Gradskog kazališta lutaka skinuta su secesijska ulazna vrata, a originalne ostakljene drvene stijene s vratnicama između stubišnog prostora i katova su zamijenjene metalnim protupožarnim vratima.

Iz pretprostora svečane dvorane na prvom katu osvijetljenog lunetom u dvoranu su vodila troja dvokrilna vrata. Izvorni izgled dvorane, njezine dimenzije i

³³ Rektifikaciju fotografija pročelja i svečane dvorane, crteže ukrasa koji su se mogli iz njih razaznati te interpretaciju onih koji na fotografijama nisu sasvim jasni izradila je Višnja Peleš, dipl. ing. arh. Za postupak rektifikacija perspektivnih prikaza s fotografija bile su relevantne egzaktno mjerne sačuvanih izvornih dimenzija i konstruktivnih elemenata zgrade prema snimku postojećeg stanja iz 2006. godine.

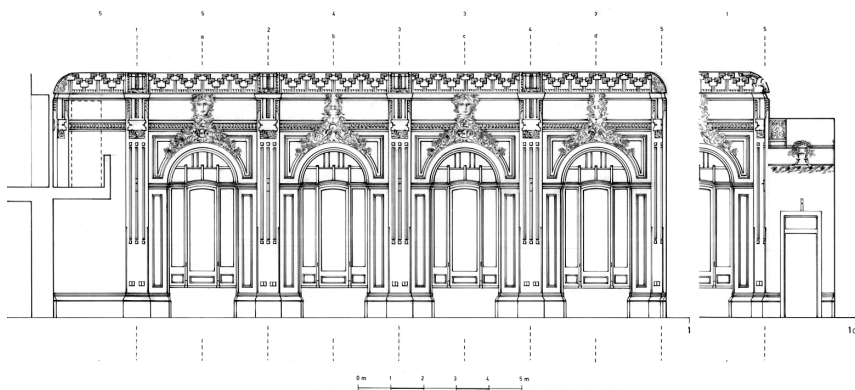
³⁴ Pri ranojutarnjem zimskom svjetlu i danas se nazire trag oštećenih vijenaca na frizu.

³⁵ »Si accettano ordinazioni speciali per disegni e dimensioni a prezzi da convenirsi.« *Listino dei prezzi – Prima Fabbrica Dalmata Cemento Portland Gilardi&Bettiza*, 1909., str. 43, knjižnica MGS.

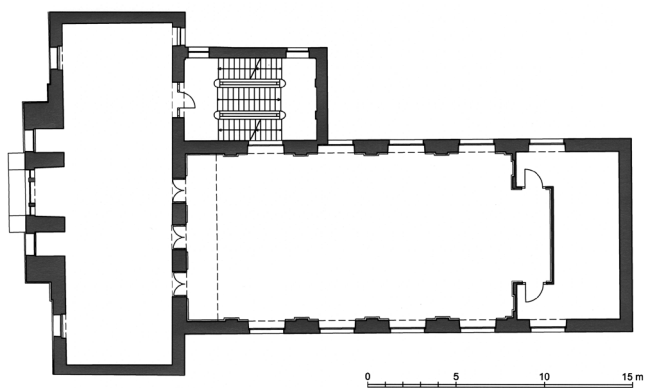
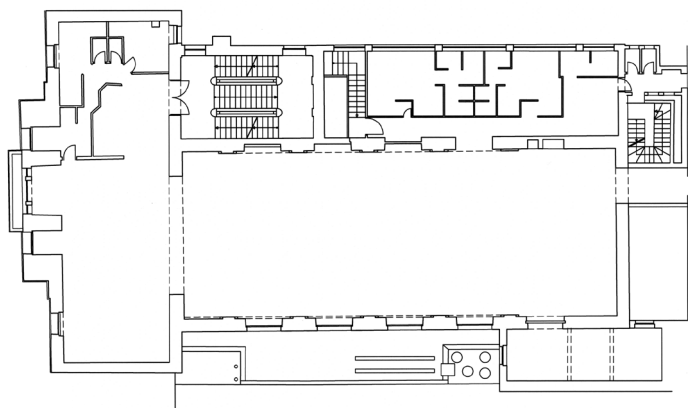
³⁶ Tijekom promjena u funkcioniranju kuće – osamostaljenjem kazališta lutaka nakon 1945. Godine, ulogu glavnog ulaza preuzeo je pomoćni istočni ulaz.

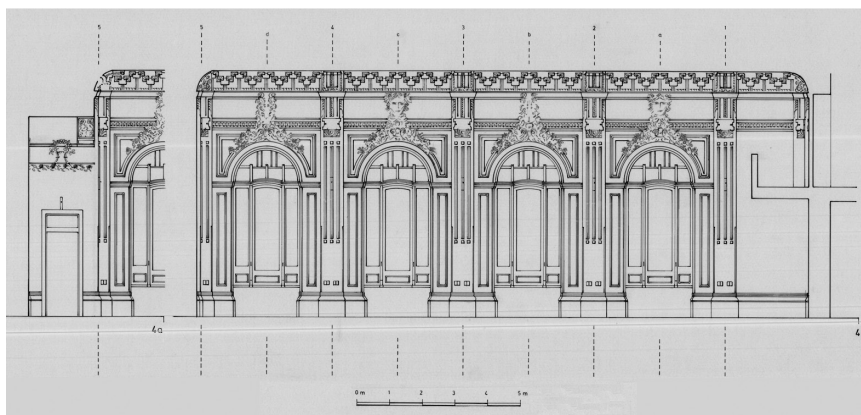
Pogled na svečanu dvoranu s novopostavljenim zidnim svjetiljkama; vjerojatno snimljeno nakon elektrifikacije Splita 1920. godine (fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu).

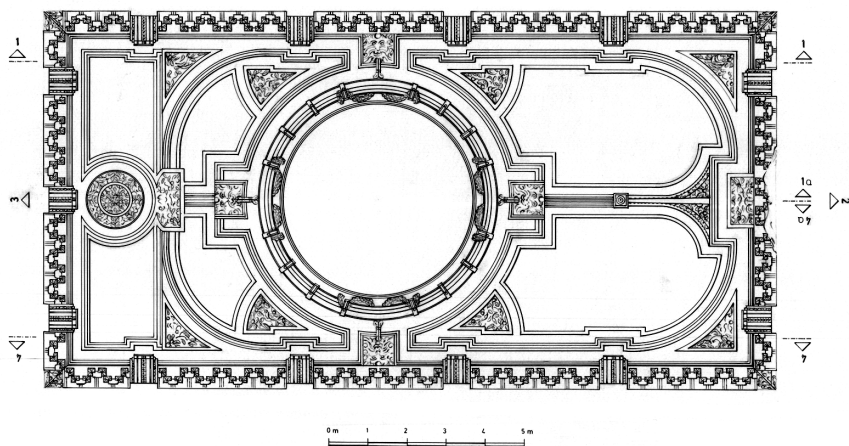
Pogled na istočni zid dvorane (crtež: Višnja Peleš).

Tlocrt prvog kata s dvoranom 2006. godine i njegov izvorni izgled. Nije poznato kakav je bio raspored prostorija pred dvoranom, u uličnom dijelu zgrade (crtež: Sanja Buble).

Pogled na zapadni zid dvorane (crtež: Višnja Peleš).

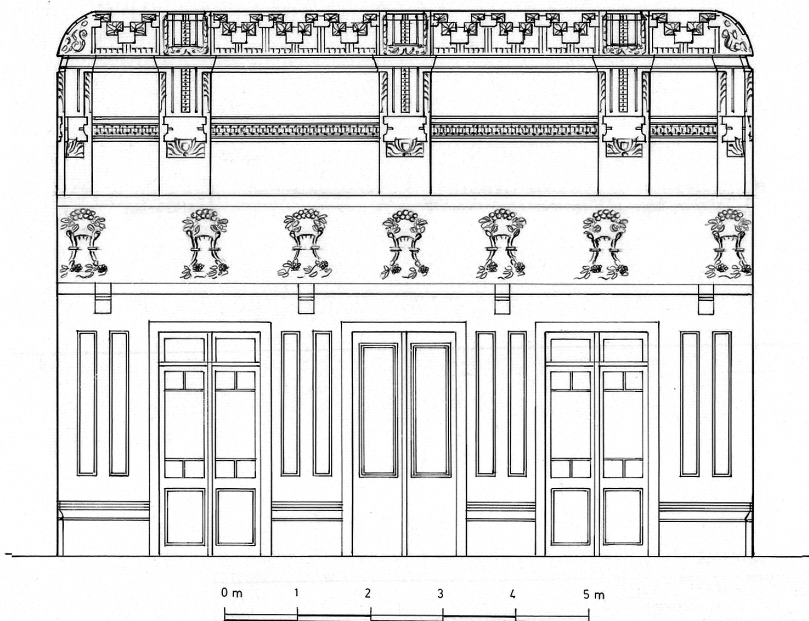

Nacrt stropa, mali je krug ispunjen cvjetnim buketom iznad balkona (crtež: Višnja Peleš).

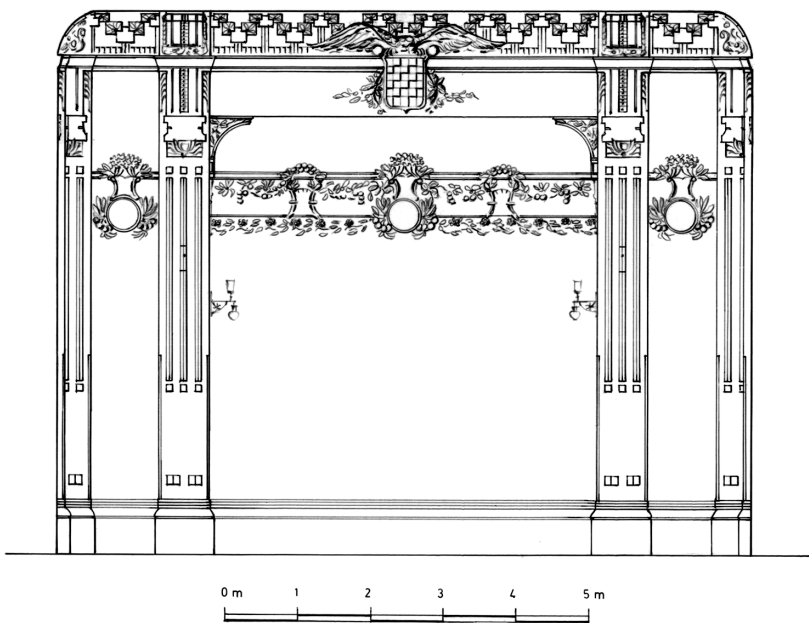
organizacija scenskog prostora te položaj i veličina ukrasnih motiva rekonstruirani su rektifikacijom povijesnih fotografija interijera.³⁷ Prostor dvorane kakvu u ogoljenom obliku poznajemo danas sastojao se od dva dijela: svečane dvorane i pomoćnog prostora iza scene. Svečana je dvorana pravokutna tlocrta, dimenzija 9,50 x 18,60 m (u približnom omjeru 1 : 2). Na duljim stranicama osvjetljavala su je četiri visoka, lukom presvedena prozora. Prvi prozor na istočnom zidu gledao je na stubište (otvoreni prozor na lijevoj strani s Katunarićeve fotografije). U dnu dvorane bila je mala pozornica u obliku plitke niše u omjeru stranica 1 : 2,5 sa sniženim stropom (dubina pozornice iznosila je samo 2,10, a širina 5,30 m). S pozornice se istočno i zapadno ulazilo u prostor za pripremu izvođača i smještaj inventara koji je s istočne, zapadne i južne strane uokvirivao pozornicu, a bio je osvjetljen s po jednim prozorom na istočnoj i zapadnoj strani, istim kao što su prozori svečane dvorane.

Nad ulazom u dvoranu bio je uzak balkon na koji se ulazilo bočno sa stubišnog podesta na drugom katu. U ikonografskom programu dvorane primijenjeni su apstraktni, linearni i gotovo plošni detalji (pilastrima, niz koji teče vutama), florealni motivi (vijenci i ispune polja na stropu, niz grančica s voćem na pozornici, košarice s voćem i listovima na ogradi balkona), ženske glave s cvijećem i listovima u kosi (nad prozorima) i maske (na stropu) – uobičajeni u secesijskom izrazu. Uzdužna zidna platna podijeljiva su u četiri polja međusobno odvojena plitkim kaneliranim pilastrima koji svojim zaobljenim završetkom zadiru u strop te se čini da ga podržavaju. U svakom je polju prozor s pristupkom. Nad prozorom je raskošan ukras isprepletanog lišća i cvjetova koji na vrhu obrubljuje inicijale HD.

³⁷ Od izvornih dimenzija dvorane točno se mjeri njezina širina, i to od čela do čela pilastara, s obzirom na to da su prozori na istočnom zidu zazidani, te je ta mjera bila polazište za rektifikaciju fotografija.

Pogled na istočni zid dvorane (crtež: Višnja Peleš).

Pogled na pozornicu (crtež: Višnja Peleš).

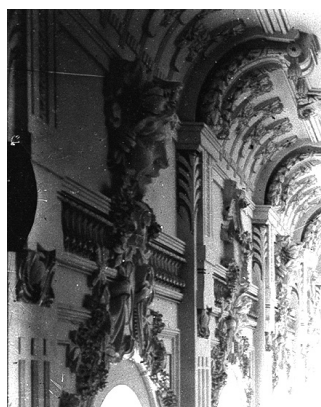
Nad njima je u svakom drugom polju ženska glava s liščem upletenim u kosu. Na dnu i na vrhu vute profilirane su vrpce koje teku između pilastara po cijelom obodu prostorije. Pozornica je ukrašena dvostrukim nizom grančica s voćem i cvijećem. Stropna je ploha profiliranim vrpčama podijeljena na kružna i pravo-

Detalj dekoracije – pilastar.

Na kapitel pilastra u motivu se njegova središnjeg polja ukrašenog vijencem nastavlja ukras koji podržava strop, a zaobljenjem prati liniju vute.

Ženska glava s cvjetovima u kosi izranja iz bogatoga biljnog ukrasa nad prozorom.

Usko polje između pilastara na bočnim stranama pozornice ukrašeno je cvjetnim buketom i voćem.

kutna polja. Na vrpce koja obrubljuje kružno centralno polje aplicirani su cvjetni vijenci, a manje plohe na spojevima zaobljenih (kružnih) i ravnih vrpca ispunjene su cvijećem i listovima.

Svi su zidovi prije izrade štukatura bili prevučeni tankim i zaglađenim slojem gipsa preko vapnene žbuke. Na gipsanu podlogu lijepili su se modelirani gipsani elementi, a profilirane vrpce koje obrubljuju geometrijska polja na stropu i kanelure pilastara izvučene su šablonom.

Hrvatski grb i sokol nad portalom pozornice.

Ukras pozornice s motivima listova, voća i cvjetnih buketa.

Detalji stropa.

Sondiranjem slojeva boje nije se pokazala polikromija – ni u prostoru stubišta, ni u svečanoj dvorani.³⁸

Što se tiče građevinskog materijala i načina gradnje, Tončić je izabrao klasičnu zidanu masivnu konstrukciju. Nosivi zidovi debljine 75 cm zidani su grubo obrađenim kamenim blokovima u vapnenom mortu i ožbukani zaglađenom žbukom. Međukatne su konstrukcije drvene. Stubišni krakovi s kamenim stubama oslonjeni su na željezne »I« nosače »zaodjenute« žbukanom profilacijom. U inženjerskom smislu zanimljiva je konstrukcija dvostrešnoga drvenog krovišta nad svečanom dvoranom koja težinu krova nad rasponom od devet metara prenosi na zidove ne opterećujući stropnu konstrukciju dvorane. Pilastru uz središnji ulaz, stupovi na pročelju s naglašenim vijencem i atika izvedeni su od betona, no oni su samo ukrasni, a ne i konstruktivni elementi zgrade.

Zgrada Hrvatskoga doma prilagođena je mogućnostima (ograničenjima) lokacije na kojoj je izgrađena te funkciji, odnosno potrebama njezinih korisnika, kako u rasporedu osnovnih volumena tako i u organizaciji prostora. Unutarnja dekoracija također je prilagođena sadržaju (skromno ukrašeni stubišni prostor nasuprot bujnoj dekoraciji svečane dvorane), a jasno, simetrično i skladno oblikovano pročelje obogaćeno secesijskim ukrasom i prepoznatljivim Tončićevim detaljima odaje njezinu gotovo klasičnu kompoziciju.³⁹

Preoblikovanje

Prve preinake kuće dogodile su se 1930. godine.⁴⁰ Nakon preseljenja vatrogasaca spajanjem dviju prostorija u prizemlju uređena je velika dvorana koja je u početku služila za vježbanje, a od 1933. godine isključivo kao lutkarsko kazalište s »203 sjedala i 50 mjesta naokolo po klupama«. Nekadašnji pretprostor dvorane na katu koji je nakon 1918. godine služio kao pomoćna dvorana za vježbanje spojen je s dvoranom. Prostor s lunetom odijeljen je od dvorane ostakljenom pregradom, a preostali dio kata preuređen je u garderobe s tuševima. Ulaz u proširenu dvoranu otvoren je s podesta stubišta, a prozor prema stubištu ostakljen ogledalima. U zgradu je uvedeno centralno grijanje.

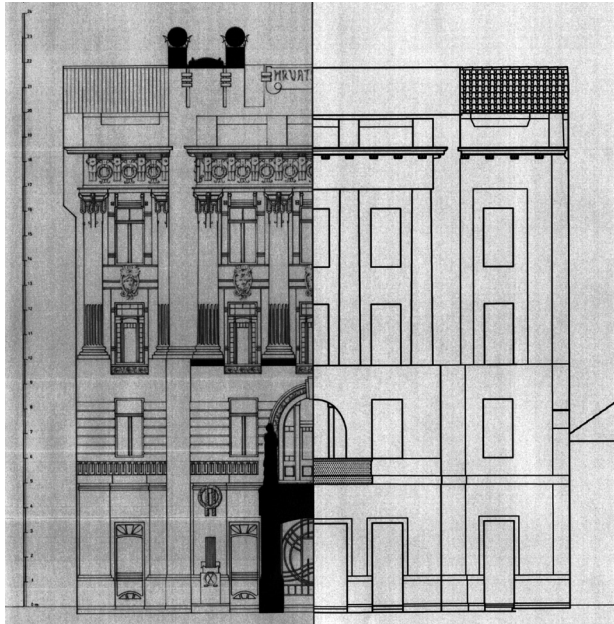
Između 1938. i 1939. godine dogradnjom je prošireno dvorišno krilo zgrade. U prizemlju dograđenog dijela zgrade uređeni su čitaonica i sanitarni čvor kazališa lutaka, a na katu pomoćna dvorana za vježbanje.⁴¹ Pred početak Drugoga svjet-

³⁸ Sondiranje je u listopadu 2008. godine proveo restaurator Giuseppe Savà.

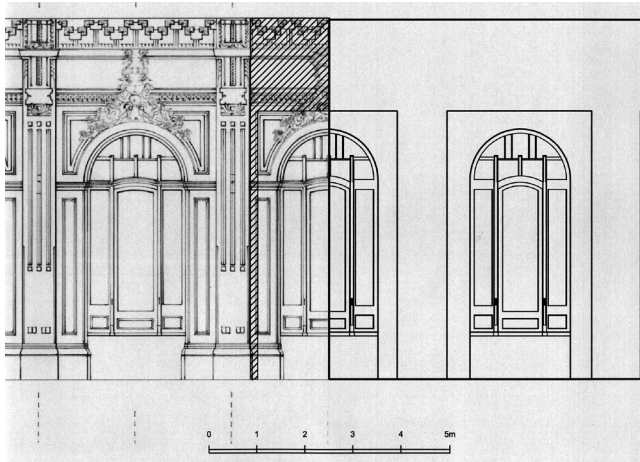
³⁹ O gotovo klasičnoj kompoziciji pročelja Hrvatskog doma, osobito prepoznatljivoj i naglašenoj u njezinoj današnjoj pojavnosti bez secesijskih ukrasa, piše Ivana Šverko. I. Šverko, n. dj. (8), str. 94-97.

⁴⁰ *Sokol na Jadranu*, god. V, br. 9, rujan 1930., str. 110; *Novo doba*, god. XIII, br. 269, 19. XI. 1930., str. 6; *Novo doba*, god. XIII, br. 298, 29. XII. 1930., str. 6; B. Radica, n. dj. (7), str. 317.

⁴¹ *Sokol na Jadranu*, god. XI, broj 10-11, listopad-studenj 1936., str. 20; *Sokol na Jadranu*, god. XIII, broj 1-4, siječanj-travanj 1938., str. 9; *Sokol na Jadranu*, god. XIV, rujan-listopad 1939., str. 178.

Preoblikovanje pročelja 1942. godine. Rušenjem pilastara uz središnji ulaz, dijela atike te osbito povišenog postolja baze stupova kao i gradnjom balkona promijenjene su izvorne proporcije (crtež: Sanja Buble).

Plastično oživljavanje uzdužnih zidnih ploha dvorane plitkim pravokutnim nišama izvedeno 1942. godine rezultat je načina na koji su uništeni ukrasi: dijelom su otučeni, a dijelom prekriveni žbukom, ispod koje se može naći njihov trag. (crtež: Sanja Buble).

skog rata planirano je novo proširenje donje dvorane,⁴² a izvedeno je istovremeno s drastičnim preoblikovanjem zgrade 1942. godine.

Da bi se istakla monumentalnost kuće u duhu fašističke arhitekture, uništeni su svi ukrasi na pročelju. Ogoljeni stupovi bez baze i kapitela postali su vizualno

viši i vitkiji. Nakon rušenja pilastara sa skulpturama, položaj centralnog ulaza naglašen je malim balkonom pred lunetom prvog kata. Velika je dvorana produžena rušenjem pozornice, a volumen joj je povećan otvaranjem širokog otvora na drugom katu, čime je spojena s uličnim dijelom zgrade na obje etaže. Prostor na drugom katu pretvoren je tako u balkon – gledalište dvorane, a izvorni je balkon srušen. Pilastru su prošireni, štukature u visokom reljefu otučene, a gornji dio ukrasa nad prozorima prekriven je žbukom.⁴³ Na taj su način lučni prozori s pristupcima uokvireni visokim plitkim pravokutnim nišama. Prozori na istočnoj strani dvorane zazidani su dograđenim katom.

Posljednjim preuređenjem Gradskog kazališta lutaka⁴⁴ (2006. godine) puštena je prilika da se zgrada Hrvatskog doma sagleda kao jedinstvena građevina s različitim sadržajima, što je oduvijek i bila. U sklopu uređenja kazališta zatvorena je izvorna komunikacija između ulaznog prostora kazališta, u koji se ulazi kroz središnji, nekada glavni ulaz i pretprostora stubišta. Dvorani kazališta ukopavanjem je povećana visina za 2,50 m kako bi se pod dvorane na prvom katu zadržao na istoj razini. Pri tome je uklonjena izvorna drvena međukatna konstrukcija i zamijenjena armirano-betonskom.

U relativno kratkoj projektantskoj karijeri Tončić je realizirao samo pet projekata: zgradu Sumpornog kupališta (1903.), stambenu zgradu Dujma Save u jugozapadnom dijelu Dioklecijanove palače (1906.), kuću Ivana Save (1906.), Hrvatski dom (1908.) i vlastitu vilu Tončić (1922.).⁴⁵ Njegov ga je vizionarski duh poveo u osnivanje novih institucija: utemeljenje i vođenje Strukovne risarske škole, Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost, Banovinske poslovne centrale, koja je unapređivala narodnu radinost u Dalmaciji i Bosni, te Galerije umjetnina. Stoga ne možemo znati u kojem bi se smjeru razvila njegova arhitektura – putem zrele pročišćene secesije oslobođene klasičnog predloška do hrvatske moderne ili povratka klasicizmu. Svaki od njegovih realiziranih projekata na svoj način odaje snažnog autora prepoznatljivog u detalju, ali i u različitosti pristupa pojedinom zadatku, ovisno o potrebama korisnika i danostima lokacije. Njegov arhitektonski opus obilježio je početak gradnje modernoga grada dvadesetog stoljeća na nekadašnjoj periferiji zapadno od povijesne jezgre.

Reprezentativna secesijska zgrada Hrvatskog doma, projektirana u duhu Wagnerove škole i njegovih ranih radova, autorsko je djelo zrelog arhitekta u kojem se uz odjek klasicističke tradicije naslućuje arhitektura novog doba. Spomeničku vrijednost zgradi Hrvatskog doma ne daje samo njezin secesijski izraz, nego posebno događaji i ličnosti koje su s njom povezani i čije je značenje u povijesti hrvatske umjetnosti iznad značenja same zgrade.

⁴² *Sokol na Jadranu*, god. XV, studeni-prosinac 1940., broj 11-12, str. 170.

⁴³ Ispod žbuke sačuvana je izvorna glatka gipsana podloga s grubim otiskom otučenih ukrasa.

⁴⁴ Potpuno preuređenje kazališta lutaka izvedeno je prema projektima Arhitektonsko-građevinskog biroa »Projektant« iz Splita, arhitekata Tonka Mladine (projekt iz 1999. godine) i Vesne Krstulović (projekti iz 2001., 2005. i 2006. godine).

⁴⁵ S. Piplović Tončićevu opusu pribraja i kuću Duplančić, uglovnice u Marmontovoj ulici iz 1907. godine uz koju je izgrađen Hrvatski dom.

S. Piplović, n. dj. (32), str. 77.

“CROATIAN HOUSE” BY KAMILO TONČIĆ IN SPLIT

Sanja Buble

The idea of building a “Croatian House”, in which the Split culture, art and sporting associations connected to National Party would be located Narodna čitaonica (People’s Reading Room), Slavjanski napredak (Slav Progress), Narodna glazba (National Music), the Volunteer Fire-Fighters, Muzikalno društvo „Zvonimir“ (the Zvonimir Musical Association) and Hrvatski sokol (the Croatian Hawk – sporting association) came upon the scene in 1896. At the turn of the century artists who elevated the cultural and artistic life of Split and took it out of the provincial context, placing it shoulder to shoulder with European contemporaries, came together in the National party circles. The design of the building made in the spirit of Art Nouveau architecture by Kamilo Tončić in 1906 was bold and avant-garde for a centre in which up to then Historicist or revival architecture had prevailed; in consequence it aroused diverse public reactions. But the Croatian House was nevertheless built according to the Tončić design, and opened in 1908. It had an important role in the musical life of Split as a gathering place for musicians, as a stage and concert venue, all the way up to World War I. The most important event in the first year of the existence of the Croatian House was the organisation of the First Dalmatian Art Exhibition at which the foundation of the Medulić Croatian Art Association was mooted, and the idea for founding the Gallery of Fine Art was also put forward. In the changed political circumstances after World War I, the House lost its pre-war role as an essential factor in the creation of the musical and artistic life of the city. When the Sokol association of the Kingdom of Yugoslavia was formed in 1929, all activities in the Sokol House unfolded under the aegis of Sokol (Hawk), for it was a state organisation; the art and cultural events did not rise above the average amateur level. The most important event in the working of the amateur sections of Sokol was the foundation of the puppet theatre in 1933, on the foundations of which the Marionette Theatre still in operation today was built in 1945. After WWII, the onetime Croatian and later Sokol House was renamed Youth House, while along with the Split City Puppet Theatre, various sporting organisations were assigned the premises of the House.

The house was remodelled and extended in 1930 and 1939, and thoroughly remodelled in 1942, when all the decorations on the facade and in the interior of the grand hall were destroyed in order to bring out the monumental aspects of the house in the spirit of fascist architecture.

The concept of the building is a simple T-shaped ground floor. In the northern part of the site there is a narrow four-storey building with an attic along the long side placed parallel to the street in which the premises of the societies were located, while at the end of the plot, perpendicularly to it, is a two-storey building with a grand hall on the upstairs. With logical grouping of features and a functional arrangement, the spatial constraints of the plot were made use of to the best extent and complemented with an extensive programme that was supposed to meet the

needs of the associations so that all of them should have their own individual quarters while making use in common of the grand hall meant for municipal events, joint events and Sokol members' athletic exercises. Although the principal facade is symmetrical with the main entrance in the middle, the courtyard part of the house with the hall is not built on its vertical axis, but shifted to the west. At the joint of the street and courtyard part of the house there are the grand stairs. The non-formalist asymmetrical disposition of volumes between the courtyard wing of the Croatian House and the neighbouring house left room for a large exercise space outdoors. Only a photograph of the drawing of the main facade remains of the design of the Croatian House. By rectification of the historical photographs, the drawing of the built facade was reconstructed, and a comparison of the project and the original appearance of the original facade shows that the design really was built, in basic idea and composition, and that alterations were made only to some of the decorative features. The lobby of the auxiliary eastern entrance and the three-flight stone staircase are kept in original form. The rectification of the previously unknown photographs of the interior of the hall has allowed the reconstruction of the original volume, position and repertoire of decoration. The space of the hall that we know of today in denuded form consists of two parts: the grand hall with the stage and the backstage areas. Abstract, linear and almost flat details, floral motifs, female heads with flowers and leaves in their hair and masks – common in the Art Nouveau idiom – were applied in the iconographic programme. In the choice of construction material and the manner of construction Tončić opted for the classic solid masonry construction of roughly worked stone blocks in lime mortar, smoothly rendered. The between-floor constructions were of wood, as was that of the gable roof. The flights of stairs with stone steps were leaned on iron I-section girders clad in rendered moulding. The pilasters alongside the central entrance, the pillars on the facade with an emphasised cornice and the attic are made of concrete, but they are only decorative and not structural elements of the building.

The building of the Croatian House was adapted to the possibilities (i.e. the constraints) of the site and the function, that is, the needs of its users, in the allocation of the fundamental volumes and in the organisation of space. The interior decoration was also adjusted to the contents (the modestly decorated staircase area as against the luxuriant decoration of the grand hall), and a clearly, symmetrically and gracefully designed facade enhanced with Art Nouveau decorations and the characteristic Tončić details reveal its almost classical composition. The representative Art Nouveau building of the Croatian House, designed in the spirit of the Wagner school and its earlier works, is the original work of a mature architect in whom along with an echo of the classicist tradition the architecture of the modern age can also be sensed. But it is not just its Art Nouveau idiom that imparts a particular heritage value to the Croatian House, but also the events and personalities linked with it, whose importance in the history of the city of Split and Croatian art surmounts that of the building itself.